

Nr. 62, december 2017

Utrechts
Monumenten
Fonds

**Jacobskerksteeg 25
en
Lange Lauwerstraat 22**

**Steen
Goo
de
Steens**

Colofon

Onderzoek en tekst:

Lange Lauwerstraat 22: Bert Aanstoot

Wonen achter het koor van de kerk: Jacobskerksteeg 25: Gerrit J. van Ingen
(mede onderzoek Joke de Pater)

Utrechtse wijpenningen: Gerrit J. van Ingen

Uitgavebegeleiding en opmaak: Simon den Daas.

Illustraties:

Dirk van Sichem: Tekeningen op pagina's 4, 19 en 23

Het Utrechts Archief: de aquarel van de Jacobskerksteeg door Joannis van Liefland (1809-1861); de aquarel van de Weerdpoort, 1830, door Remy A. Haanen; de foto's op pagina 25 en 26; de tekening van de Jacobikerkerk door Jan de Beijer op pag 21

Gerrit J. van Ingen: de foto's van de wijpenningen

Uit de Archeologische en Bouwhistorische kroniek 1984: de foto's op pag. 11 en 12

Petra Megens: de foto op pagina 13

Centraal Museum: de foto op pagina 3

Utrechts Monumenten Fonds: alle overige afbeeldingen

Druk: Practicum Grafimedia Groep BV, Soest.

ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt drie maal per jaar en is een uitgave van

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht

030 - 2311761

info@umf.nu

www.umf.nu

 www.facebook.com/UtrechtsMonumentenfonds

NL68 TRIO 0254 7316 78

Steun onze werkzaamheden.

Met uw bijdrage steunt u de werkzaamheden van het Utrechts Monumentenfonds. U ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen, lezingen en/of excursies. De minimale bijdrage is € 27,50 per jaar en begunstigers voor het leven betalen € 450,- ineens. Draagt u onze monumenten een warm hart toe: een hogere bijdrage doneren mag natuurlijk altijd.

Als begunstiger van het UMF mag u de giften – onder bepaalde voorwaarden – aftrekken van de inkomstenbelasting. Omdat het UMF een ANBI-status heeft, is deze regeling van toepassing. Meer informatie hierover vindt u op <http://www.utrechtsmonumentenfonds.nl/content/begunstigers>

Lange Lauwerstraat 22

door Bert Aanstoot

Inleiding

Het pand Lange Lauwerstraat 22 werd in 1966 aangekocht door de gemeente. Vanwege de ingrijpende verkeersplannen uit die tijd wilde de gemeente het pand slopen. Gelukkig zijn die plannen nooit in alle hevigheid uitgevoerd, zodat het pand nog steeds bestaat. Het UMF had er al jarenlang het oog op laten vallen, maar slaagde er pas in 1983 in om het – zij het in erfpacht – aan te kopen. Het pand was toen weliswaar niet gesloopt, maar wel door de tijd zodanig aangetast, dat het onbewoonbaar was verklaard. En toen het UMF 40 jaar bestond in november 1983 was het pand gepromoveerd tot het troetelobject van het fonds.

In deze editie van SteenGoed pogen we een beeld te schetsen van de geschiedenis van dit pand en van de veranderingen die het heeft ondergaan. Deze keer gaat het eens niet over een groot herenhu is, maar over een gewoon huis waarin gewone mensen woonden en nog steeds wonen, met een geschiedenis die evengoed de moeite waard is en die ook een stukje Utrechtse geschiedenis betekent. Hierbij proberen we tevens in het kort iets te vertellen over de straat waaraan het staat en over de ontwikkeling van de buurt waarin het staat.

Het begin

Al ten tijde van de Romeinen met hun castellum op het huidige Domplein ontwikkelde zich langs de weg die vanuit dit castellum naar het westen liep (Servetstraat, Zadelstraat) een nederzetting, een soort kampdorp, vicus genoemd. De Romeinen verdwenen, De Franken en de Friezen kwamen en verdwenen, de Noormannen kwamen en verdwenen ook. Over de ontwikkelingen in deze periode van duistere middeleeuwen is zeer weinig bekend. Maar toen de Noormannen waren verdwenen en de bisschop (Balderik) in 920 terugkeerde uit Deventer, bloeide Utrecht weer op. Op de plaats van de vicus (rond de huidige Steenweg) bloeide een handelsnederzetting (Stathe) op. Tussen de Rijn en de Vecht werd een verbinding gegraven: het eerste deel van de latere Oudegracht. En ten oosten en westen van deze nieuw gegraven verbinding ontstond in de late 10de eeuw ook aan de noordzijde van de huidige binnenstad een nieuwe (handels)'wijk', beter gezegd een oeverwalnederzetting. In dit verband hebben we het dus over de omgeving van de Lange Lauwerstraat en aan de andere zijde van de gracht de Waterstraat. Deze nederzetting ontwikkelde zich snel totdat het kanaal tussen de Rijn en de Vecht werd aangelegd (het begin van de Oudegracht). Door de aanleg van het kanaal tussen de Rijn en de Vecht begon de Vecht te verzanden en raakte dit gebied in de problemen.

Oudere gegevens zijn helaas niet bekend. In 1974 werd in de Waterstraat een schip opgegraven en in 1984 in het oostelijk deel van de Lange Lauwerstraat een steven van een vergelijkbaar schip van een wat kleiner formaat. Uit deze gevonden scheepswrakken en ook uit kadeconstructies kon worden afgeleid, dat zich hier in de 10de eeuw een nederzetting bevond waarvan de bewoners zich richtten op handel. Begin 11de eeuw ontwikkelden de havenactiviteiten zich hier verder, maar later in

Penning van het Leerlooiersgilde

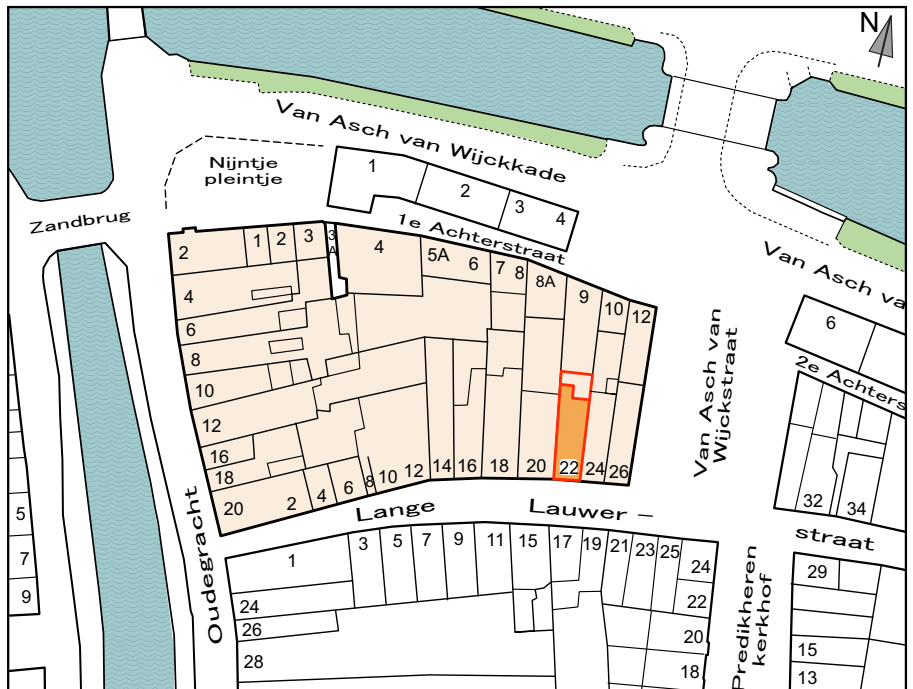
Onderdelen van de afbeelding van de Weerdpoort op bladzijde 6 markeren de pagina's met het verhaal over de Lange Lauwerstraat

Deze beide plattegronden tonen de situatie rond het huis Lange Lauwerstraat 22, respectievelijk in 1821 (boven, met de kadastrale nummers) en anno nu (onder, met de huidige huisnummers). Op beide tekeningen is "ons" huis rose gemaakt.

Wat opvalt is, dat in 1821 de stadswal er nog was. Tien jaar later werd het daar een puinhoop. Daarna werden er de witte Zocher-huizen gebouwd.

diezelfde eeuw stagneerden ze ook weer. Wel kwam bij archeologische opgravingen een uit de tweede helft van de 11de eeuw daterend houten gebouw tevoorschijn aan de zuidzijde van de Lange Lauwerstraat, zodat het niet valt uit te sluiten dat er toen ook al een pad liep.

Het ontstaan van activiteiten

De Lange Lauwerstraat behoort tot de oudste straten van de stad Utrecht. Het is tevens één van de weinige oude straten die nog ononderbroken bestaan onder de oorspronkelijke naam.

De wijk waarin de straat ligt was vanaf de latere middeleeuwen bewoond door de broeders van het Lauwersgilde. De lauwers, later looiers of vellenbereiders genoemd, hadden al in 1399 hun looikuipen liggen aan de voet van de stadswal. Tot aan de sloop van de stadswal diende de berm van de stadsmuur vanaf de Weerdpoort tot aan het Begijnenpoortje tot dit doel.

De handel in huiden en leer nam in de loop der tijd toe, waardoor er behoefte ontstond aan meer ruimte. Daarom dienden de looiers in 1536 een verzoekschrift in om meer grond voor het aanleggen van kuipen. De raad van de stad stond hen dit toe aan de 'oostwaards-gracht', teneinde het water binnen en om de stad zuiver te houden. Ze deden dit met het volgende besluit:

'Schout, Borgermnrn, Scepen en Rayde van Utrecht zyn overcoeme ende zyn des te vreden ten versuecke van den Louwer gilde bynne Utrecht datse zellen moegen verwerve off coipen een stuck erfs gelege buyten aende Oestzyde van de Weerde, toebehoerende die Weerde, 't welck zy van den Domproesten 't Utrecht in erffpacht houden off gehouden hebben. Ende datse 't selve erve sellen moegen bewerfbalcken ende gebruycken ende scoen maken moegen oerbaren ende gebruycken tot hoeren scoensten onbetroent van dese Stadt van Utrecht. Behoudelicke den wagenwech dair bij gelegen aldaer te blyven nae behoeren.' N. van der Monde wijst er in zijn mooie standaardwerk (zie de lijst van gebruikte bronnen) op, dat er in de Utrechtse Volksalmanak van 1842 van wordt uitgegaan, dat de buurt buiten de Weerdpoort Lauwers-Geregt werd genoemd, naar de lauwers of looiers die daar vermoedelijk woonden. Hij wijst deze opvatting vervolgens af en meldt, dat de Ambachtsheerlijkheid Lauwenrecht, waaraan een dergelijk gerecht was verbonden, genoemd was naar een zekere Laurens, die er Heer was. En dus niet naar de looiers, omdat die als gildebroeders verplicht waren om binnen de stadsmuur te wonen.

Zoals vroeger de gilden in Utrecht alle een deel van de stadswal moesten bewaken en indien nodig verdedigen, zo werd het lauwersgilde vanouds de bewaking van de oude Lauwerstoren, gelegen achter het Predikheerenkerkhof, toevertrouwd. De oudst bekende vermelding van de straatnaam dateert uit 1339, toen de prior van de predikheren een huis verkocht, dat lag 'ander Lowerstrate, streckende an horen hof.

Mede als gevolg van de Reformatie werd het in 1232 gestichte Predikheerenklooster (dat stond waar nu het Predikheerenkerkhof en de Breedstraat liggen) in 1580 verkocht en afgebroken. Na het effenen van de grond tot een plein onderging de straat een opmerkelijke verbetering. Tegenover het geplaveide kerkhof werden de huizen verbeterd en de straat tot aan de gracht regelmatig aangelegd. Desondanks bleef de straat - en vooral het oostelijke deel ervan - behoren tot de minste van de stad.

Het gilde van de leerlooiers

In de loop van de 13de eeuw sloten de Utrechtse ambachtlieden zich - in navolging van de kooplieden - aaneen in gildenorganisaties. Elke beroepsgroep vormde zijn eigen gilde. Ze waren vooral bedoeld om de economische belangen van hun groep te behartigen, zoals het regelen van in- en verkoop, het toezicht op de kwaliteit en de opleiding van nieuwe handwerkslieden.

Al in 1274 kwamen ze in opstand tegen de stedelijke regenten en slaagden ze er zelfs in de zittende schepenen en raden uit hun ambt te zetten. Desondanks werd de oude orde binnen enkele jaren toch weer hersteld. Hun definitieve doorbraak zou nog enkele decennia duren. In 1304 werd de zogeheten Gildenbrief opgesteld, waarmee de gilden een stem kregen in het stadsbestuur. Deze stem zouden ze behouden tot de machtsovername door Karel V in 1528.

Eén van deze gilden betrof de leerlooiers ofwel de lauwers. Veel producten die nu van kunststof zijn, waren vroeger van leer. Denk bijvoorbeeld aan zadels en tuig, riemen, schoeisel, kleding, handschoenen, boekbanden. Leer was vroeger dus een belangrijk product. Niet voor niets herinneren in bijna alle middeleeuwse steden nog straatnamen aan deze bedrijvigheid.

In de loop der tijd zijn verschillende methoden ontwikkeld om dierenhuiden te conserveren. soms werden huiden langere tijd in de rook van een vuur gehangen. Een

zo geprepareerde huid bleef lang soepel. In de middeleeuwen werd meestal de huid met vet ingesmeerd. Hierdoor verkreeg men een product dat bruikbaar was, maar niet zo lang meeding. Na de middeleeuwen werden de huiden niet meer ingevet, maar gelooïd met tanine.

Meestal concentreerden looiers zich aan de buitenrand van de steden. Zo'n concentratie kwam bij veel ambachten voor, want bij de gilden kenden de vakgenoten elkaar goed en waren vaak ook aan elkaar verwant. Bovendien had het vaak economische voordelen, zoals het aantrekken van klanten of het uitwisselen van personeel en grondstoffen. Dat looiers dit aan de rand van de stad deden had vermoedelijk te maken met de 'overweldigende geursensatie' die het werk met zich meebracht. De gilden gebruikten voor hun gildebroeders penningen, bedoeld om zich mee te legitimeren op vergaderingen en dergelijke, maar ook om naar anderen te kunnen waarmaken dat met als vakman lid was van een bepaald gilde. Het Centraal Museum in Utrecht bezit een penning van het Utrechtse leerlooiersgilde met aan de voorzijde het Utrechtse wapen, met daarnaast de letter L(ooiers) en G(ilde) en eronder de naam van een overleden gildebroeder en het jaartal 1681. Op de keerzijde staat ook weer het wapen van Utrecht met de letters L en G en daaronder een andere naam met het jaartal 1688. Hergebruik van penningen kwam bij gilden regelmatig voor. In het stadsarchief is een charter uit 1456 opgenomen, waaraan een zegel van het Lauwersgilde is gehecht, voorstellende een hert dat tegen een boom opstaat. In het handschrift staat: SEGHEL (DER) LOVWER. Het Centraal Museum bezit er een afgietsel van.

Penning van het Leerlooiersgilde

In de loop van de 14de eeuw werd één van de taken van de gilden het bewaken en het klein onderhoud van de stadsmuur. Deze muur werd verdeeld in 21 vakken en elk gilde of elke groep van gilden nam er daarvan eentje voor zijn rekening. Vanaf 9 of 10 uur 's avonds tot 's ochtends 5 of 6 uur werd er gepatrouilleerd. De verleiding om hiermee de hand te lichten was overigens soms groot. In een enkele wachttorens stond zelfs een bed.

Zo waren de lauwers belast met het onderhoud en de bewaking van de Weerdpoort. Via de deur in de toren en via de deur in de poort konden ze de berm van de stadsmuur naast de poort bereiken en daar hun huiden in de stadsbuitengracht uitspoelen. Dat hier de bewaking niet altijd goed was geregeld, bleek in 1483 toen Henrick van Zuylen van Nyevelt kans zag met zijn manschappen door het lauwerspoortje de stad binnen te dringen.'

Henrick van Zuylen van Nyevelt (1440 - 1483) was een Stichts veldheer, bekend van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Toen de Bourgondische hertogen vanwege de benoeming van David van Bourgondië tot bisschop van Utrecht ook grip kregen op het Sticht, was hij betrokken bij de herovering van de stad Utrecht. Bij deze strijd sneuvelde hij op 8 mei 1483.

Het leven van een leerlooier was in die tijd geen vetpot. Toch slaagden sommigen er wel degelijk in om hun kinderen een andere opleiding te laten volgen. Een mooi voorbeeld hiervan was leerlooier en zeembereider Johan Jacob Wonder, op 8 mei 1768 getrouwd met Anna Geertruida Bergfeld. Op 10 januari 1777 werd hun zoon Pieter Cornelis Wonder geboren. Pieter Cornelis was van 1802 tot 1804 leerling van de Dusseldorffse Academie van beeldende kunstenaars en vormde zichzelf door het kopiëren van werk van Rubens en Van Dijck. Later werkte hij van 1804 tot 1823 in Utrecht, tot 1831 in Londen en daarna weer in Utrecht. Hij was een der oprichters en latere directeur van het genootschap Kunstliefde, werd lid van de Koninklijke Academie in Amsterdam en schilderde onder meer vijf portretten van Utrechtse professoren die nu in de Senaatszaal van het Academiegebouw hangen. Ander werk

van hem is verspreid over vele musea, waaronder het Rijksmuseum in Amsterdam, Boymans van Beuningen in Rotterdam en het Centraal museum in Utrecht. De - Lutherse - familie Wonder woonde aan de Oudegracht, dus in een straat voor de meer welgestelden der stad.

Lange Lauwerstraat 22

Martin de Bruijn deed op verzoek van het UMF in augustus en september 1983 onderzoek naar de bouwgeschiedenis van Lange Lauwerstraat 22 (zie de geraadpleegde literatuur). Dit gebeurde vooral op basis van opgespoorde eigendomsstelsels en transport- of overdrachtsaktes. De oudste teruggevonden transportakte dateert van 1567 (zie bijlage 2). In dit verband is het vaak een probleem, dat de eigenaar niet steeds ook de bewoner van het pand behoeft te zijn, terwijl de namen van huurders vóór de 19de eeuw zeer lastig zijn te achterhalen. Juist ook bij Lange Lauwerstraat 22 speelt dit probleem een rol.

Zoals al gemeld werd het predikherenklooster aan de zuidzijde van de straat in 1583 als gevolg van de Hervorming afgebroken. Volgens Van der Monde onderging de Lange Lauwerstraat toen 'eene merkelijke verbering. Over (= tegenover) het geplaveide kerkhof werden de huizen verbeterd en de straat tot aan de gracht regelmatig aangelegd; doch desniettegenstaande bleef zij, vooral wat hare Oostelijke strekking betreft, onder de geringe straten der Stad behooren'.

Overledene onbekend

Uit het onderzoek van De Bruijn kwam naar voren, dat op Lange Lauwerstraat 22 al in 1567 een oude rente rustte van vier stuivers jaarlijks aan de Sint-Jacobskerk in Utrecht. Het ging om een rente voor het houden van een memorie, een telkens herhaalde dienst, ter nagedachtenis van een overledene. Het archief van de Jacobikerk is helaas niet best bewaard gebleven. In een goederenregister van die kerk uit 1640 is al aangetekend dat van deze rente geen eigendomsbescheiden meer aanwezig waren. We weten dus niet eens welke overledene het betreft. Logisch dat deze rentebetaling maar is stopgezet.

In de oudste bekende transportakte wordt het perceel waarop thans Lange Lauwerrecht 22 staat, omschreven als een 'alinghe (= gehele) huysinghe ende hoffstede, van vooren tot afteren, mit allen zynen toebehoiren, staende in de Lauwerstraet, streckende van de Lauwerstraet tot after aen de stadwal toe, daer Gerrit Ryckoutssen oostwärts ende die weduwe ende nacomelingen van Herman Janssen van Oldeseel westwärts naastgelegen zijn'.

Deze formulering werd in de eerstvolgende transportaktes steeds herhaald. Het kon soms enige tijd duren, maar doorgaans werd de omschrijving van een eigendomsituatie na enige tijd aangepast. Bij Lange lauwerstraat 22 duurde dit echter twee eeuwen. Dit wijst er vermoedelijk op, dat het pand vaak eigendom was van iemand die niet tevens de bewoner was. Immers, een eigenaar-bewoner is in het algemeen beter op de hoogte van de situatie bij de buurpanden.

In 1620 werd bij de eigendomsomschrijving vermeld, dat de oostelijke scheidingsmuur gemeenschappelijk was, maar die aan de westzijde slechts 'totte secreet toe'. Vanaf dat punt was dit een eigen muur. In een hypotheekakte uit 1648 staat, dat het huis toen 'in twee woningen, erve ende grond, met twee cameren (dat wil zeggen: kleine woningen) daerachter, aen de wal uytkomende'. Deze omschrijving werd tot 1783 herhaald.

Bij de invoering van het kadaster in 1832 werd het hele achterste gedeelte van het perceel als 'schuur', met een oppervlakte van 66 m², op naam gesteld van de pijpenbrander Jan Geurs Eybergen. In 1853 kwam echter aan het licht dat in 1817 door de toenmalige eigenares van Lange Lauwerecht 22 'eene kamer of woning en grond, staande en gelegen te Utrecht in de Achterstraat nabij de Waardbarrière, wijk H, nummer 96', bij onderhandse akte verkocht was. Het kadaster stelde de grootte vast op 18 m², terwijl het restant van de 66 m² als 'huis' op naam werd gesteld van de eigenaar van Lange Lauwerstraat 22. Waarschijnlijk is hierbij de 18de-eeuwse indeling in percelen hersteld. Het huis had geen eigen huisnummer, maar werd tot het huis aan de Lange Lauwerstraat, wijk H, nr. 83 gerekend.

Volgens het kadaster was er in 1853 sprake van 'herstel', maar nergens wordt duidelijk wat dit omvat. Waarschijnlijk is de kamer, eerder omschreven als 'schuur', weer bewoonbaar gemaakt. Maar ook het huis aan de Lange Lauwerstraat kan zijn opgeknapt. Wellicht is toen de 19de-eeuwse klokgevel aangebracht. Bouwtekeningen uit die periode zijn helaas niet te vinden.

Bij een verkoop in 1864 werden de beide woningen omschreven als 'een huis met erf en grond, benevens nog een gebouw of woning aan het einde van het erf, staande en liggende te Utrecht, wijk H, nummer 83, strekkende van de straat tot en met een uitgang in de Achterstraat uitkomende'.

Zij werden toen 'verhuurd aan diversen, te zamen om vier gulden tien cents in de week'. In 1872 bedroeg de huur voor het huis vier gulden per week en die voor de kamer erachter f5,50 per maand.

Bij een volgende eigendomsoverdracht van het huis bleef de kamer aan de verkoper, samen met een stukje grond dat werd afgescheiden 'door middel van een houten schutting ter hoogte van minstens twee meters boven den beganen grond'. De verkoper behield zich ook nog voor 'het medegebruik van de pomp, staande op het in deze te verkopen perceel, waartoe in de vermelde schutting zal moeten worden gelaten een deur'. Het huis aan de Lange Lauwerstraat was toen overigens ingericht tot tapperij.

In de loop van de 20ste eeuw werd het pand van beleggings- tot speculatieobject. Zo werd het in 1949 samen met Lange Lauwerstraat 24 op dezelfde dag twee keer verkocht: eerst voor f3.600,- en daarna voor f5.000,-. Eén speculant heeft het twee keer voor korte tijd in eigendom gehad.

In 1966 werd het huis aangekocht door de gemeente, waarbij de omschrijving luidde 'woonhuis met erf, grond en verder toebehoren, staande en gelegen te Utrecht aan de Lange Lauwerstraat, nummer 22, kadastraal bekend gemeente Utrecht, sectie A, nummer 2303, groot een are'. De verdieping was in 1966 nog bewoond, terwijl de benedenetage 'vrij van huur en gebruik en geheel ontruimd' was. Twee jaar later werd het pand onbewoonbaar verklaard en werd het in de kadastrale legger vermeld als 'leeg huis, erf'.

Zoals al werd opgemerkt is het huis veelal bewoond geweest door niet-eigenaars. Waarschijnlijk is het al sinds de helft van de 17de eeuw in een beneden- en bovenwoning opgesplitst geweest. Waar de eigenaars tot de 16de eeuw konden worden nagetrokken, zijn de bewoners pas bekend vanaf de 19de eeuw. Vanaf 1829 woonden er voornamelijk geschoolde arbeiders in en enkele kleine zelfstandigen en beampten. Een opsomming van de beroepen van de mannelijke bewoners levert een heel divers beeld op: assistent bij de herijk der gewichten, oppasser, slagersknecht, koopman, stadsbode, bakker, schilder, smid, kleermaker, kuiper, zolderknecht, timmerman, arbeider, schoenmaker, meubelmaker, metselaar, zeepziedersknecht, gepensioneerd wachtmeester, klokkenmaker, letterzetter, sigarenmaker.

De Zonnekoning in de straat??

Van de Monde meldt het opzienbarende bericht, dat niemand minder dan de Zonnekoning, de Franse koning Lodewijk XIV, in de Lange Lauwerstraat is geweest. Hij kwam bij zijn intocht vanaf de Weerdpoort langs de oostzijde van de Oudegracht de stad binnen, maar schrok zo van de onder de straat gelegen werfkelders (waar immers gemakkelijk mijnen konden zijn gelegd), dat hij bij de eerste zijstraat linksaf sloeg, de Lange Lauwerstraat in.

Waar dit verhaal vandaan komt is onduidelijk. Wel is duidelijk dat we het als zeer onwaarschijnlijk moeten beschouwen. Want de koning kwam naar Utrecht vanuit Zeist en zal ongetwijfeld via de Biltstraat en de Wittevrouwenpoort de stad zijn ingetrokken.

Het huis vóór de restauratie

Toen het UMF in 1983 het pand in erfpacht kreeg, was het door de gemeente jarenlang zodanig verwaarloosd (als gevolg van de ingrijpende - gelukkig uiteindelijk niet doorgegangene - verkeersplannen uit die tijd) dat restauratie dringend noodzakelijk was. Alvorens deze restauratie ter hand te nemen werd het pand in opdracht van de dienst ROVU beschreven door A.F.E. (Frans) Kipp. Ook de Dienst Bouw en Wonen, afdeling Bouwkunde, onderafdeling Monumenten, liet (door de toenmalige stagiair D. Valentijn) een bouwhistorische rapportage opstellen. Hieronder volgen de bevindingen uit deze beide onderzoeken.

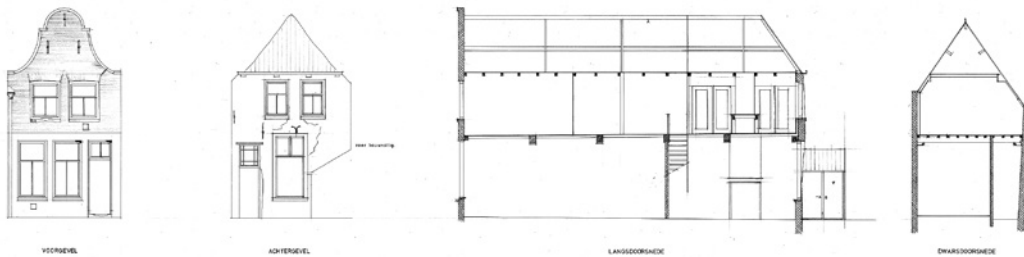
De klokgevel dateert uit de laat 18de of vroeg 19de eeuw. Het huis daarachter is gebouwd rond 1500. Anders dan in de meeste gevallen is dit uitzonderlijk goed bewaard gebleven, doordat het nooit te maken kreeg met schaalvergroting en de daarbij behorende verbouwingen. Het is alleen later, binnen zijn middeleeuwse opzet, in beperkte mate aangepast aan de toenmalige gebruiksvorm. Vermoedelijk behoort het tot de zogenoemde driekwarthuizen. Dat zijn middeleeuwse huizen met drie stenen muren en een houten voorgevel.

De voorgevel is destijds waarschijnlijk gebouwd ter vervanging van een eerdere houten gevel. De achtergevel is nog middeleeuws. In die gevel zijn kleine sporen aangetroffen van een trapgevel. Op de begane grond van de achtergevel bevond zich een fors empire schuifraam naast de in een diepe nis terugliggende achterdeur. De

Peerkraalsleutelstuk vóór en na de restauratie

Bouwtekening: de toestand vóór de restauratie

verdieping heeft twee kleine vensters. Aan de linkerzijde sluit op de achtergevel een kleinere aanbouw aan, die een oude toiletgelegenheid annex schuurtje bevat.

Het huis bestaat uit een begane grond en een verdieping met een kap met de nok evenwijdig aan de straat. Het is vijf balkvakken diep en het heeft een zware moeren kinderbalklaag met gothische peerkraalsleutelstukken. De voorlaatste balk aan de achterzijde heeft ojiefvormige sleutelstukken die wijzen op een reparatie of vernieuwing rond 1600.

Deel van de plavuizenvloer in het voorhuis met de drie 16de eeuwse haardpotten vóór de stookplaats in de westelijke zijmuur

De begane grond is opgedeeld in een voor- en een achterkamer, met aan de oostzijde een gang (met mogelijk 18de-eeuwse deuren) over de hele lengte van het huis. Tussen de voor- en achterkamer bevindt zich een dwarsgeplaatste steektrap naar de zolder. Er zitten moeren- en kinderbalken met peerkraalsleutelstukken, die waarschijnlijk gelijktijdig in de 16de eeuw zijn aangebracht. De linkermuur, bestaande uit kloostermoppen, is van vroegere oorsprong.

In de voorkamer zit in het derde balkvak van de linkermuur een stookplaats, waaronder drie aspotten zijn aangetroffen uit de 15de en 16de eeuw. Rechts van de vuurplaats bevindt zich een aantal plavuizen, waarschijnlijk behorend bij de overblijfselen van een eerdere stookplaats. Over de gehele oppervlakte van het voorhuis ligt een plavuizenvloer van latere datum dan de stookplaats. Uit diezelfde tijd dateert ook een kelder onder het voorhuis.

Bakstenen keldertrap in de zuidwesthoek achter de voorgevel

De scheidingmuur tussen het achter- en voorhuis en ook de gangmuur vanaf de derde moerbalk tot aan de achtergevel bevat vakwerkconstructies met stijlen en los daartegen gespijkerde regels van onregelmatige dikte (grenen en eiken) met een vulling van ijsselsteentjes uit de 16de, begin 17de eeuw. De constructie is het vierde hiervan gevonden voorbeeld in Utrecht.

Het achterhuis heeft in de linkermuur in het laatste balkvak een stookplaats waarbij de consolegaten van de originele schouw zijn aangetroffen. De vloer bestaat uit plavuizen in klinkertjes.

De zolderindeling dateert uit de 19de eeuw. In de achterkamer bevindt zich aan de linkerzijde een eenvoudige houten schoorsteenmantel in het midden van een kastenwand, met een daarachter doorlopend kanaal van de stookplaats op de begane grond. De stookplaats van de voorkamer bevindt zich vermoedelijk aan de rechterzijde.

De originele borstwering met de oude muurplaten op de eerste verdieping is nog aanwezig. Deze is later verhoogd en heeft daarbij de huidige dakconstructie gekregen. De kap is, met dezelfde dakvorm, kort na 1900 op eenvoudige wijze vernieuwd.

Frans Kipp concludeert op basis van zijn rapport, dat gezien *'het bouwhistorisch belang van de Lange Lauwerstraat 22, en tegen de achtergrond van het stedenbouwkundig-historische belang van de Lange Lauwerstraat en het bouwhistorisch belang van een groot*

deel van de aanliggende bebouwing, in combinatie met de relatieve dichtheid van de panden die hier het historisch straatbeeld bepalen en de belangrijke plaats die Lange Lauwerstraat 22 hierin inneemt, de restauratie van het onderhavige pand moet worden beschouwd als een wezenlijk monumentaal belang.'

De restauratie

Al sinds 1977 deed het UMF pogingen om Lange Lauwerstraat 22 te gaan restaureren. Het huis was eigendom van de gemeente. Die onderhield het niet en daardoor verkeerde het in zeer slechte staat. De bouwmuren waren door en door nat, waardoor de balkknoppen ten dele verrot waren, de schoorstenen functioneerden niet of slecht en zowel de voor- als de achtergevel vertoonde scheuren. Desondanks was het pand bouwhistorisch gezien nog steeds het redden waard. Toen in 1983 met de gemeente overeenstemming werd bereikt over de regeling waarbij het UMF het pand in erfpacht zou krijgen, kon met de voorbereidingen worden begonnen.

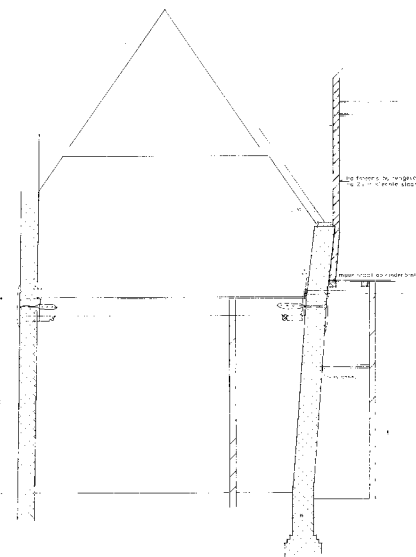
Architect Verlaan maakte een herstelplan. De indeling kon vrijwel geheel worden gehandhaafd. Alleen de steile steektrap werd vervangen door een spiltrap en er werd een douche ingebouwd. Het casco van het huis zou worden hersteld. Alleen de achtergevel bleek in zodanig slechte staat dat hij geheel opnieuw moest worden gemetseld.

De geschatte kosten van de restauratie bedroegen f191.500,-. Dit plan werd in april voorgelegd aan de subsidiegevers en die zegden in november een bedrag van f114.000,- toe. Zodoende moest het UMF zelf de resterende f77.500,- investeren. Omdat na de restauratie de exploitatiekosten f11.000,- per jaar zouden bedragen

en de huur maximaal f9.000,- per jaar kon zijn, zou dit een extra tekort opleveren, waardoor een restauratie zou zijn uitgesloten. Om een exploitatietekort te voorkomen zou f30.000,- nodig zijn. Het UMF vroeg de begunstigers om hierbij te helpen door - als geschenk vanwege het 40-jarig bestaan - een gift over te maken of een bedrag te lenen tegen een rente van 3%. Begin 1984 meldde het UMF, dat deze actie een groot succes was geworden. Eind 1983 waren 150 giften ontvangen met een totaal bedrag van f12.464,-. Daarnaast hadden achttien mensen in totaal f16.500,- geleend. Inclusief gedane toezeggingen kon het UMF eind 1983 rekenen op een totaalbedrag van f35.000,-. Hierdoor was het mogelijk om op 18 november 1983 - de dag waarop het UMF 40 jaar bestond - het startsein voor de restauratie te geven.

Na deze officiële start werd het huis opgeschoond: de boardwanden en verrotte vloeren werden gesloopt, het pleisterwerk van de wanden gebikt en de vloer van de begane grond opengemaakt. Er bleek een geheel met puin volgestorte kelder onder te zitten. Vanwege verborgen gebreken moest het restauratieplan worden aangepast en in februari 1984 werd begonnen met het opnieuw optrekken van de achtergevel.

De scheefgezakte oostelijke bouwmuur

Daarna ontstond echter een groot probleem. Na verwijdering van de verdiepingvloer en gecamoufleerde wandjes bleek de oostelijke bouwmuur (de gemene scheidingmuur met het buurpand nr. 24) zodanig uit het lood te staan, dat handhaving twijfelachtig was. De oorzaak van dit scheefzakken was een muur in dit buurpand (eigendom van de gemeente) die los was gebouwd op de balklaag. Dit was gebeurd toen eind 19de eeuw nr. 24 met een verdieping werd verhoogd en wel op een zeer onoordeelkundige manier. De oorspronkelijke bouwmuur bleek excentrisch te worden belast en wel zodanig dat het zwaartepunt buiten de fundering was komen te liggen. Deze situatie zou betekenen dat de bouwmuur tot aan de fundering moest worden gesloopt, voor gezamenlijke rekening van het UMF en de gemeente, waarna ook in nr. 24 het nodig zou moeten worden gedaan. Over de kostenverdeling hiervan ontstonden met de betrokken gemeentelijke instanties echter grote meningsverschillen. De gemeente wilde de verantwoordelijkheid voor de ontstane schade geheel bij het UMF leggen. Hierdoor lag de restauratie zes maanden stil. Uiteindelijk stelde het UMF als oplossing voor, dat de gemeente ook het pand nr. 24 in erfpacht zou kunnen overdragen. Het UMF zou dan de kosten van de renovatie daarna geheel terug kunnen verdienen via de huuropbrengst. Op 9 oktober 1984 ging de gemeente uiteindelijk hiermee akkoord.

Toch kon de restauratie nog niet meteen worden hervat, omdat inmiddels ook duidelijk was geworden dat de oorzaak van alle problemen moest worden gezocht in de instabili-

Lange Lauwerstraat nrs 22, 24 en 26. Dat laatste huis is tegenwoordig het hoekpand

De start van de jubileumrestauratie door (van onder naar boven): de heren S. Torensma, T. Harteveld en mevrouw M.W.M Vos-van Gortel

teit van het huis nr. 26 dat na de sloop van aangrenzende bebouwing opeens een hoekpand was geworden. Dus moest eerst dit pand (dat in particulier bezit was) worden gestut.

Met de bewoners van nr. 24 is in nauw overleg gewerkt aan een herstelplan voor ook dit huis. En met de gemeente werd begin 1985 overeenstemming bereikt over het betalen van de kosten de bouw van de nieuwe scheidingmuur: beide partijen zouden de helft betalen. Op 10 april 1985 was die nieuwe muur gereed en de gehele restauratie van nr. 22 was begin juni 1985 gereed.

Monumentenstatus

Het UMF maakte in augustus 1985 bekend, dat het bij het ministerie van WVC voor Lange Lauwerstraat 22 plaatsing had aangevraagd op de rijksmonumentenlijst. Op 18 november werd dit verzoek afgewezen, waarna het UMF in december beroep aantekende. Daarna stelde het college van B&W van Utrecht echter aan het ministerie voor om vier panden in de stad op deze lijst te plaatsen, waaronder ook het pand waar het in deze uitgave over gaat. Om dit proces niet in de weg te zitten, legde het UMF haar beroep voorlopig stil. Daarna werd het lange tijd stil. Het UMF

trok verschillende keren aan de bel met vragen over de voortgang van de behandeling, tot ten lange leste in 1993 de beslissing werd bekendgemaakt dat het pand wordt geregistreerd als rijksmonument. De toelichting op dit besluit luidt als volgt: 'Het pand is van middeleeuwse oorsprong, thans voorzien van een ingezwenkte halsgevel uit de eerste helft van de 19de eeuw, bestaande uit twee bouwlagen met kap loodrecht op de straat. Het betreft hier een in opzet grotendeels gaaf bewaard eenlaags huis. De moerbalken met peerkraalsleutelstukken op de begane grond zijn nog alle aanwezig. De balken zijn aan de rechterzijde ingelegd in de muur van het huurpand. De achtergevel bezat vermoedelijk een top maar is nu afgeknot. Bij het aanbrengen van de voorgevel is de oorspronkelijke kap vernieuwd en uitgebouwd tot verdieping. Het pand is van groot bouwhistorisch belang voor wat betreft de middeleeuwse bouwdelen. De voorgevel is van architectonisch belang.'

Een bewoonster vertelt

Ten tijde van de restauratie publiceerde het UMF een interview dat Jennie Kohsiek had met een (niet bij naam genoemde) 80-jarige mevrouw, die als meisje van zeven jaar in de straat kwam te wonen. Ze vertelde dat ze in verschillende huizen in de straat heeft gewoond. Ook wel een ergens anders, maar dat beviel toch minder. Toen ze 19 jaar was en pas getrouwd, heeft ze een jaar of vier op nummer 22 gewoond. In die tijd werd vaak verhuisd, mede doordat de mensen er vaak van de huisbaas een behangetje en verf bij kregen.

Deze mevrouw vertelde over de vroegere levendigheid in de straat.

Er was een smid, een wasserij, een paardestal van Van Gend & Loos (toen nog met paard en wagen werd bezorgd), een melkboer, een groenteboer, een kruidenier en een snoepwinkeltje tegenover nr. 22 op nr. 11. Ook was er een tehuis voor daklozen van het Leger des Heils en een kapper die in een piepklein zaakje ook snoep en petroleum verkocht en te midden van dit alles zijn klanten knipte voor een stuiver. Het was ook wel eens feest in de straat, zoals bij de 60-jarige bruiloft van 'opoe Jansen', toen er een draaiorgel kwam en iedereen ging dansen. En natuurlijk werd ook

Koninginnedag gevierd, met een versierde straat en allerlei spelletjes zoals stroophappen en zaklopen. een buurtvereniging organiseerde elk jaar een dagje uit waarvoor ieder gezin per week 10 cent in de pot deed. zo konden de kinderen er ook met sinterklaas op rekenen dat ze wat kregen: drie suikerbeestjes en een paar borstplaatjes.

Het was een andere tijd waarin de saamhorigheid groot was. Zelf had ze tien kinderen en altijd waren er mensen die haar daarom iets toestopten, zoals eieren en melk. Het huis op nummer 22 bewoonde ze samen met nog twee andere gezinnen; in totaal met veertien mensen. Een ark noemden ze het destijds. Zelf bewoonde ze op de begane grond twee kamertjes tegen een huur van f2,- in de week, later verhoogd naar f2,55 per week. De voorkamer was de nette kamer waar de kinderen niet mochten komen. In de achterkamer kookte en sliep het gezin. Op de plaats achter het huis was een gemeenschappelijke wc.

Bijlage I

De tekst van de oudste gevonden akte (1567)

Joestgen, dochter van Herman van Verssevelt, weduwe van Franck Tymanssen, transporteert aan Gerrit Romboutssen en zijn echtgenote Henrickgen, dochter van Tyman Kranckenssen, het huis en erf in de (Lange) Lauwerstraat (22).

1567 december 16

Joestgen Herman van Verssevelts dochter, Franck Tymanssen weduwe, als boedelharster. Ende gaff in dier qualité mit hoers gecoren momboors handt, daerzij mit recht ende mit oordelle aenquam, over Gerrit Romboutssen ende Henrickgen Tyman Franckenssen dochter, zijne huysfrouwe, die alinghe huysinghe ende hoffstede, van vooren tot afteren, mit allen zijnen toebehoiren, staende in de Lauwerstraet, streckende van de Lauwerstraet tot after aen de stadtwal toe, daer Gerrit Ryckoutssen oostwärts ende die weduwe ende nacomelingen van Herman Janssen van Oldeseel westwärts naestgelegen zijn.

Ende zij verteech daeroff ende van alle rechts ende toeseggens dat zij in den name als boven daeraen heeft, ende mede van allen brieven die daeroff ruerende zijn, tot Gerrit Romboutssen ende Henrickgen zijns huysfrouwen behoefte voornoemt, alse recht ende oordelle wijsde dat zij schuldich was te doen.

Ende zij gelooffden se haerlyuden mede te vrijen ende waren als erffcooprecht is na den rechte van den Lande, op vier stuvers 'ts jaers oude renten die Tsint-Jacobskercke bynnen Utrecht daer vanouts uut heeft, ende anders allee voercommer off te doen.

Sonder argelist.

Bijlage 2

Lijst van oude en nieuwe eigenaren.

(bron: archiefonderzoek Martin W.J. de Bruijn - zie lijst geraadpleegde bronnen)

Oude eigenaren	Transacties	Nieuwe eigenaren
Joestgen Herman van Verssevelts dr., wed. van Franck Tymanssen	transport 16.12.1567	Gerrit Romboutssen en echtgen. Hendrickgen Tyman Franckenssen dr.
De kinderen van Gerrit Romboutsz. en Thyman Franckensz.	transport 26.03.1567	Anna, wed. van Goerdt Claesz. uit Westbroek
Cornelis Jacobsz. een echtgen. Anna uit Oostveen	transport 08.05.1581	Jan Jansz., linnenwever
De kinderen van Jan van Heumst als erfgenamen van hun grootmoeder Anna van Bronckhorst	transport 07.03.1620	Dirck Janssen van Eembden, hoedenmaker
Jan Meertens van Schereveen	verkoop bij decreet 23.11.1658	Jan Henrickssen van Deventer
Frans Regard en zijn echtgen. Geertruyd Gree	transport 26.09.1713	Willem Pinkenij
Dirk Pinkenie en zijn echtgen. Helena van den Brink	verkoop 28.04.1768 transport 25.05.1768	Jan Loijen
Jan Loijen	transport 26.03.1783	Gijsbertus Baljet
Johanna Lebbink, wed. van Gijsbertus Baljet	verkoop 27.01.1826	Regardus van Haagen, koopman
De erfgenamen van Richardus van Haagen	publieke verkoop 09.04.1864	Izak Jacobus de Heus, koopman
Izak Jacobus de Heus, koopman	publieke verkoop 24.02.1872	Johanna van Termij, wed. van Johannes Hendrikus Molenbeek
Johanna van Ter Mey (of: Termij)	publieke verkoop 23.03.1878	Gerrit de Goeij, korenkopersbediende
Gerrit de Goeij, korenkopersbediende	publieke verkoop 17.09.1881	Dirk Anthonie van Zutpen, smid
Dirk Anthonie van Zutphen, meestersmid te Amsterdam	verkoop 10.11.1898	Francina Henrika Wilhelmina Schultz en Maria Sophia Helena Schultz
Anthonie Adriaan van Os, ambtenaar bij de Nederlandsche Spoorwegen, en zijn echtgen. Francina Hendrika Wilhelmina Schultz; en Arie Cornelis Daams, muziekonderwijzer, en echtgen. van Maria Sophia Helena Schultz	verkoop 01.12.1927	Sara Zwarts
Sara Zwarts te Lobith, gehuwd met David Northeimer, vleeshouwer	verkoop 03.05.1930	Frederika Barendia Eykelkamp, gehuwd met Aart Bertus van Andel, koopman
De Nederduits Hervormde Gemeente te Utrecht	verkoop 17.10.1949	Pieter Peter Kraaijeveld, koopman
Pieter Peter Kraaijeveld, koopman	verkoop 17.10.1949	Johanna Adriana van Dijk, gehuwd met Pieter van Benthum, koopman
Johanna Adriana van Dijk, gehuwd met Pieter van Benthum, antiquair	verkoop 30.07.1960	Willem Cornelis den Haan, particulier
Willem Cornelis den Haan, particulier	verkoop 01.08.1960	Cornelis Rijkssen, bouwkundige te De Bilt
Cornelis Rijkssen, makelaar te De Bilt	publieke verkoop 20.03.1966	Pieter Peter Kraaijeveld, makelaar
Pieter Peter Kraaijeveld, makelaar	verkoop 20.12.1966	de Gemeente Utrecht

Geraadpleegde bronnen

drs. Martin W.J. de Bruijn - *Resultaten van het archiefonderzoek naar de bebouwingsgeschiedenis van Lange Lauwerstraat 22 in Utrecht* (september 1983)
R.E. de Bruin, P.P. van 't Hart, A.J. van de Hoven van Genderen, A. Pietersma, J.E.A.L. Struijck - *Een Paradijs vol Weelde* (2000)
André Clazing - *Van vetters en ploters: leerlooiers in Amersfoort* (FleHITE 11, 2010)
Marceline J. Dolfijn, E.M. Kylstra en Jean Penders: - *Huizen binnen de singel - Overzicht* (1989)
Ingmar Heytze - *Van Licht en Steen* (uitg. UMF, 2013)
Het Utrechts Archief
drs. A.F.F. Kipp - *Documentatierapport Lange Lauwerstraat 22*, d.d. 22 april 1983 (i.o.v. Dienst ROVU van de Gemeente Utrecht)
N. van der Monde - *Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der Stad Utrecht*, deel 2
Hans Renes - *Historische atlas van Utrecht* (2005)
D. Valentijn - *Bouwhistorische rapportage Lange Lauwerstraat 22* (i.o.v. Dienst Bouw en wonen, afd. Bouwkunde, onderafd. Monumenten)
D. Valentijn - artikel in *Archeologische en Bouwkundige Kroniek van de Gemeente Utrecht over 1984*
UMF-archief
UMF jaarverslagen 1983 - 1985
UMF nieuwsbrieven 1983 - 1985
UDS (www.documentatie.org)

Dank

Ik dank de leden van de Werkgroep Historisch Onderzoek van het UMF voor hun feedback op mijn concept-teksten. Speciaal dank ik Gé van Veldhuijzen en Gerrit Jan van Ingen voor hun inhoudelijke ondersteuning.

Bert Aanstoot

Modern wonen in een monument

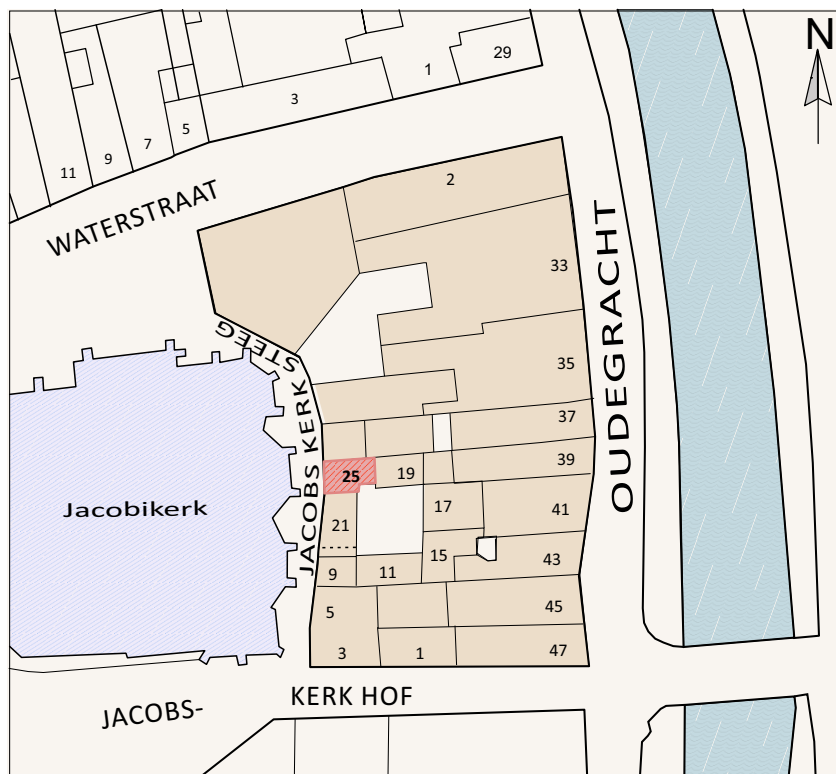
Wonen achter het koor van de kerk

Door Gerrit J. van Ingen, (medeonderzoek Joke de Pater)

In 1979 werd het Utrechts Monumenten Fonds onverwacht eigenaar van een 17de-eeuws huisje, dat de voorgaande 70 jaren als pakhuisje had gediend. Het was totaal vervallen, in feite rijp voor de sloop. Desondanks kon het worden gerestaureerd en mede daardoor een belangrijke bijdrage leveren aan het herstel van een verloederd straatje binnen het stadsdeel Wijk C. Dit deel van Utrecht had met veel veranderingen te maken gehad, waardoor al veel van de karakteristieke wijk verloren was gegaan en iedere poging om verdere achteruitgang voor de wijkbewoners tegen te gaan, werd met belangstelling gevolgd; zo ook het huisje in de Jacobskerksteeg op nummer 25. Het wel en wee van dit kleine monumentje wordt hieronder nader uiteengezet.

Omgeving

Zoals in de beschrijving van het ontstaan van de Lange Lauwerstraat is aangegeven, heeft de rivier de Rijn in oude tijden een rol van betekenis gespeeld voor het ontstaan van verschillende kleine woongemeenschappen, die later tot een groter geheel zouden uitgroeien. Dit kan ook gezegd worden voor de latere Wijk C - daarover later meer - waarin het huis Jacobskerksteeg 25 is gelegen.

Jacobskerksteeg 25.
Middenin het steegje, achter
het koor van de Jacobikerk.

Onderdelen van de omslag-illustratie markeren de pagina's met het verhaal over de Jacobskerksteeg

Bekend is dat de rivier, hoewel hij nog wel eens van bedding veranderde, gelopen heeft op plaatsen die, wat hun naam betreft, nog aan de loop van de rivier doen denken, zoals 't Zand (de huidige Oranjestraat) en de Waterstraat.

Aan de oever ontstond een dorpje van schippers en kooplieden. Voor hen werd de parochiekerk van Sint Jacob gebouwd, die voor het eerst is vermeld in 1173. Rond 1100 was het noordelijke deel van de Oudegracht gegraven, ongeveer van de huidige Bakkerbrug naar de Vecht bij de Zandbrug. In de 12de eeuw was min of meer een stedelijke organisatie tot stand gekomen, waardoor verschillende nederzettingen binnen de wal werden opgenomen, waaronder ook die rondom de Sint Jacobskerk (later de Jacobikerk genoemd).

De toename van het aantal bewoners rond de Jacobskerk was al snel aanleiding tot een uitbreiding van het aantal huizen en ook de kerk moest meerdere malen worden vergroot.

In een beschrijving van de historie van de kerk valt te lezen, dat 'sprake was van een wisselwerking: de stad groeide naar de kerk toe, maar omgekeerd kwam ook de kerk naar de stad toe door de herhaalde vergrotingen; waardoor de hoge gevels van de kerk niet voldoende tot hun recht kwamen in de nauwe straten er omheen.'¹⁾

De Jacobskerk, die in Utrecht de derde parochiekerk werd, dankt haar naam aan de apostel Jacobus de Meerdere, (de broer van Johannes de Evangelist) wiens stoffelijk overschot in Santiago de Compostella in Galicië (Spanje) in de 11de eeuw werd teruggevonden en sindsdien door pelgrims uit geheel Europa wordt bezocht. Ook de Utrechtse Jacobskerk ligt aan één van de wegen die pelgrims gingen en nog steeds gaan op hun tocht naar Spanje. De typische Jacobsschelp, het herkenningssymbool van de Santiago-pelgrims, siert als windvaan de tegenwoordige torenspits van deze kerk en deze is ook in het meubilair aangebracht. In veel steden werd door bewoners, die een pelgrimstocht hadden volbracht, een Sint Jacobs Broederschap opgericht. In Utrecht vond dit plaats op 22 juli 1450 (St. Maria Magdalena) en werd gevestigd in een kapel van de Jacobskerk, mogelijk omdat een van de mede-oprichters, ene Dire van Meerlo, kerkmeester van deze kerk was.

Later kwam deze broederschap in het bezit van het hoekhuis Oudegracht-Jacobskerkstraat, om dienst te doen als herberg (de 'Galisse') voor mensen die naar Santiago de Compostello vertrokken. In 1586, na de reformatie, besloot de raad van Utrecht de Broederschap van St. Jacob op te heffen. Maar daarvoor, op 21 april 1564, werd de Galisse door de St. Jacobs Kercke reeds verkocht aan Johan van Brevelt.²⁾

In het begin van de 13de eeuw werd de kerk geleidelijk verbouwd en uitgebreid en tenslotte werd de oorspronkelijke, tufstenen romaanse kerk, vervangen door de huidige vroeg-gotische Jacobikerk. In de 14de eeuw werd de kerk nog weer uitgebreid en wel zodanig, dat de toren die aanvankelijk vrij stond, geheel door de kerk werd omsloten. Zoals al opgemerkt, werd de naam van Sint Jacobskerk in de loop der eeuwen gewijzigd in Jacobikerk. De vraag wanneer, valt moeilijk aan te geven: na de Reformatie zou dit min of meer vanzelfsprekend zijn geweest, maar ook in de jaren daarna wordt nog van de 'S. Jakobs-Kerk' gesproken, zoals valt te lezen in de door Isaak Tirion te Amsterdam uitgegeven Tegenwoordigen staat der Vereenigde Nederlanden, En vervattende in 't byzonder die van UTRECHT (1758).

Ook in deze parochiekerk hadden enkele gilden hun 'gemeenschappelijke bus', waaruit hun grafkelder en andere uitgaven werden betaald.

In de kerk hangt nog een grafbord van het gilde van de hoedenmakers, waarop de plaats van de grafkelder werd aangegeven: 'Hier onder is een kelder tot geryf voor de Hoeymakers knechts en wyfs'. Ook de leden van het Schietschuitenveer en Vrachtschuitenveer hadden de beschikking over een eigen grafkelder, de 'schipperskelder', wel een bewijs dat de scheepvaart in die tijd voor dit stadsdeel van groot belang was

De in 1574 benoemde pastoor van deze kerk, Hubert Duifhuis, is bekend om zijn bemiddelende rol in de jaren van de kerkhervorming. Hij sprak zich uit tegen geloofsvervolging en drong aan op verdraagzaamheid. In 1578 werd hij protestants predikant van deze kerk, waarop zijn aanhangers de 'Duifhuis-sianen' werden genoemd. Duifhuis overleed op 3 april 1581 en werd in de Jacobikerk begraven. Heel wat bekende en minder bekende predikanten waren in de afgelopen eeuwen aan deze kerk verbonden; we noemen hier onder meer Jodocus van Lodensteyn (theoloog /schrijver), Nicolaas Beets (predikant/letterkundige), Abraham Kuyper (theoloog en later staatsman) en Hendrik Carel Briët, die van 1905 tot 1943 wijkpredikant was. Het waren uiteraard niet alleen de predikanten van de Jacobikerk die een belangrijke rol in de directe omgeving speelden; in dit kader mag de naam van pater Sebastianus van Nuenen (1898-1966), die als pastoor verbonden was aan de St. Augustinuskerk, beslist niet ontbreken.

Het Jacobskerkhof en de Jacobikerk vanuit het Zuiden, zoals Jan de Beijer die in 1744 tekende.

Op de voorgrond de ingang van de Jacobikerksteeg.

Eind 16de eeuw wordt de stad Utrecht verdeeld in acht 'kwartieren', elk met een veigen schuttersvaandel, die de namen droegen van Turkyen, Papevaandel, Fortuyn, Bloedkuyl, Zwarte Knechten, Oranjestam, Pekstokken en Handvoetboog. In januari 1795 werd door de Franse bezetters het besluit genomen om de verschillende wijken met een letter aan te duiden. De wijk rondom de Jacobikerk, Handvoetboog genoemd, kreeg de aanduiding C. Hoewel de letteraanduiding al in 1890 werd afgeschaft, is die voor de Wijk C tot op heden min of meer gehandhaafd gebleven.

De bewoners van Wijk C waren trots op hun wijk, ondanks de armoede, kleine huizen en grote gezinnen. Er was meer dan in andere wijken van de stad het geval was, sprake van een grote mate van saamhorigheid. Dit laatste bleek duidelijk toen de wijk, door geplande stadsvernieuwingen geheel zou verdwijnen. Met name de aanleg van de St. Jacobsstraat (in 1931) sneed de wijk doormidden en met de bouw van de bankgebouwen van de Nederlandsche Bank en de Coöp. Centrale Raiffeisen-Bank

verdwenen hele straten, zoals later ook weer door de uitbreiding van het politiebureau en de bouw van parkeergarages.

De ontvolking van de wijk, die feitelijk al in 1934 was ingezet, deed het aantal huizen sterk afnemen. In 1947 telde de wijk 471 huizen, in 1968 verminderd tot 361 en in 1978 waren slechts 214 huizen over ³⁾ In de zeventiger jaren was voor de bewoners uit deze wijk 'de maat vol': acties hadden zoveel succes dat een deel van de wijk en woningen gehandhaafd konden blijven en andere woningen werden gebouwd. De restauratie van de prachtige Jacobikerk in 1977 is voor Wijk C niet onbelangrijk geweest en was wellicht de aanzet tot onder meer de verbetering van de Jacobskerksteeg.

De straat Jacobskerksteeg

De genoemde straat is direct gelegen achter het koor van de Jacobikerk en dateert uit de tijd dat de gotische kerk met een hoogkoor werd uitgebreid. De straat, of beter gezegd de steeg, heeft in de loop der eeuwen verschillende benamingen gekend, te weten: Choorsteegje, (Kromme) Jacobie Kerksteeg, Sint Jacobssteegje, Achter de Jacobikerk in den omloop, Korte Jacobijnekerksteegje, Jacobikerksteeg en Jacobskerksteeg. In ieder geval bestond deze steeg reeds in 1449.

In de 14de eeuw waren in Utrecht al bordelen toegestaan. Maar dit bezorgde aan de buurtbewoners de nodige overlast, als gevolg van dronkenschap en vechtpartijen, waardoor de omgeving als onveilig werd beschouwd. Het stadsbestuur wilde het centrum van de stad en de plaatsen waar de welgestelde Utrechtenaren woonden, vrijwaren van deze overlast. Publieke vrouwen mochten hun bedrijf alleen uitoefenen in bepaalde delen van de stad. Zo lezen wij in de door K. Burman verzamelde 'Utrechtsche Jaarboeken van de vijftiende eeuw' ⁴⁾ dat in 1449 'de stege van S. Jacobs Kerk ter Weerdpoort aen' werd aangewezen voor de uitoefening van prostitutie. Burman geeft hierbij nog een nadere toelichting: 'Uyt al het welk blykt, dat het houden van hoerhuizen - - - niet verboden, maar in tegendeel geoorlooft was. En dit moet ons niet verwonderen, als wy denken dat, volgens de leer der Roomsche kerke, om meerdere kwaat, zo zy voorgeeft, voor te komen, zulks toegelaten wordt.'

De ene zijde van de steeg wordt gevormd door het koor van de kerk; aan de andere zijde zijn huisjes of feitelijk kamers gebouwd, die op hun beurt worden begrensd door de achterzijde van de huizen aan de Oudegracht.

Van der Monde spreekt in 1845 van 'Eenige geringe woningen, tegen de erven der huizen op de Oude Gracht aangebouwd, verstrekken den minderen stand tot huisvesting'.⁵⁾

De eigenaren en/of bewoners

Vanaf 1530 zijn in het Utrechts Archief transportakten beschikbaar met betrekking tot huizen of 'cameren' in de Jacobskerksteeg. Vaak geven deze stukken slechts gebrekkige informatie, omdat we bijvoorbeeld de koper van een bepaalde woning na verloop van tijd niet meer aantreffen bij een verkoop door hem, of diens erfgenamen. Bovendien zijn in de steeg achter de huizen nog weer andere huizen (cameren) geplaatst, zoals u kunt zien op de kadastrale minuut, de tekening van de huizen en percelen ten tijde van de invoering van het kadaster in 1832.

Bovendien moet ook nog worden opgemerkt, dat het steegje achter de kerk en de straat van het Jacobskerkhof naar de Oudegracht toen beide dezelfde naam Jacobs-kerksteeg hadden (zie die kadastratekening).

De oudere lezer zal die laatste straat nog Jacobskerkstraat willen noemen, maar momenteel is deze straat bij het Jacobskerkhof getrokken en draagt het ook die naam.

Is de eigendomsverhouding duidelijk, dan ontbreekt volledigheid in de akten over de aanduiding van de plaats van de woning in of bij de steeg,

Overtekening van een deel van de kadastrale Minuut, Utrecht, sectie C. De ingetekende nummers zijn de perceelnummers zoals ze in 1832 zijn vastgelegd.

'Ons' huisje heeft het perceelnummer 137. In de huidige kadastrale administratie, nu 2017, heeft dat huisje nog steeds ditzelfde nummer hetgeen inhoudt dat de oppervlakte van het huisje sinds 1832 niet is veranderd.

Een aanduiding dat een huis 'Achter St. Jacobskerk' ligt is wel erg ruim; ligt de aangeduide achterzijde daadwerkelijk achter het koor van de kerk, of is er sprake van de zijde van de kerk? Vanuit welke gezichtshoek? Ook een plaatsbepaling van een huis in de steeg 'achter de toren' biedt een nogal beperkte informatie.

Jammer voor de onderzoeker, die deze puzzel niet kan oplossen.

Vanwege deze onzekerheden moeten we daarom de eigenaren over de periode 1530-1800 noodgedwongen onvermeld laten. Even dachten we nog hierop een uitzondering te kunnen maken toen we stuitten op een akte waarin ene Cornelia van Delden op 8 februari 1698 een huis koopt van de Kerkenraed aan de 'Noordzijde van de kerkstege aen de Jacobikerke'. Na nog eens nauwkeuriger lezen van de akte bleek het niet te gaan om de Kerkenraed maar om een verkoopster met de naam Judith Anna van Kerkenraed en ging het om een huis in de straat die uitkwam op de Oudegracht. Koopster Cornelia van Delden was eigenares van de herberg Galisse (149) die het huis(150) in het Jacobi-kerksteegje achter de herberg had gekocht.

Over de eigenaren vanaf 1832 kunnen we gelukkig, via het kadaster, wel duidelijkheid verschaffen. Voor de bewoners moeten we echter andere bronnen aansnijden.

1832 – Het huis, dat nu het huisnummer Jacobskerksteeg 25 draagt, had bij de toen geldende wijkhuisnummering het nummer C 224. In het kadaster staat dit huis in de Jacobskerksteeg vermeld als het kadastrale perceel, gemeente Utrecht sectie C nummer 137, huis en erf, groot 24 ca. De eigenaar die dan vermeld wordt in de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel) onder leggerartikel 687 is Johannes Gravendeel, metselaar te Utrecht, gehuwd met Eva Adriana de Vries.

1845 – Na het overlijden van Johannes Gravendeel Sr. komt bij akte van scheiding en deling het pand op naam van Johannes Gravendeel junior, die op 21 mei 1823 is gehuwd met Neeltje van der Horst. Gravendeel junior is ook metselaar van beroep.

1878 – Als Johannes Gravendeel junior, die met zijn gezin woont aan de Oudegracht bij de Jacobibrug, in 1877 overlijdt, volgt op 28 maart 1878 ten overstaan van notaris H.W.Th. van Goudoever scheiding en deling van de nalatenschap. Naast het pand in de Jacobikerksteeg, waaraan in de akte een waarde werd toegekend van f. 600,-, omvat de nalatenschap meerdere onroerende goederen, met name in wijk C. De overledene kreeg tijdens zijn huwelijk met Neeltje van der Horst twaalf kinderen, waarvan er in 1878 nog zes in leven waren. Het pand in de Jacobikerksteeg wordt toebedeeld aan dochter Neeltje, weduwe van Anton Hendrik Baert. Alle familieleden behouden recht op de grafkelder buiten Tolsteeg 109 en 124 (Soestbergen).

1885 – Op 6 oktober 1885 komt Jacobikerksteeg 5 (het wijkhuisnummer is dan niet meer C224 maar inmiddels gewijzigd in straathuisnummer 5) op naam van dochter Anna Margaretha Elisabeth Gravendeel (geb. 14 juli 1833) en haar minderjarige dochter Johanna Hendrika Mulder. Deze dochter werd geboren uit het huwelijk dat Anna Gravendeel sloot met Willem Mulder, korenkoper, die op 6 januari 1869 overleed. In deze akte van 1885 wordt het huis ook op f. 600,- gewaardeerd.

1906 – Op 9 april van dat jaar wordt het pand door Johanna Hendrika Mulder, die inmiddels is gehuwd met Albertus Ludwig Heinrich van Rijkom, verkocht voor een bedrag van f. 450,- aan de aannemer Cornelis Kragten Johzn. (ook als Krachten geschreven). Cornelis Kragten huwde op 13 september 1887 Geertruida Wilhelmina de Vos, uit welk huwelijk in de periode 1887-1908 twaalf kinderen werden geboren, waarvan er twee vroegtijdig overleden.

1907 – In dat jaar wordt door Cornelis Kragten toestemming gevraagd en verkregen om 'vanwege verandering van bestemming' het pand te mogen aanmerken als opslagplaats voor zijn bedrijf.

1913 – Na overlijden van Cornelis Kragten op 18 juli 1913 vindt bij akte van 11 december van dat jaar de boedelscheiding plaats, waarbij het pakhuis in de Jacobskerksteeg nr. 5 wordt toebedeeld aan de weduwe Geertruida Wilhelmina de Vos. Aan dit pakhuis werd een waarde toegekend van f. 200,-, hetgeen maar een gering deel uitmaakte van de gehele nalatenschap die bestond uit meerdere onroerende goederen met een totale waarde van ruim f. 47.000,-.

1918 – Op 23 augustus 1918 verkoopt Geertruida W. de Vos het pakhuis respectievelijk bergplaats aan de Jacobskerksteeg nr. 5 voor f.1.000,- aan Hendrik Evert van Amerongen, grossier in koloniale waren te Utrecht.

1972 – Na overlijden van H.E. van Amerongen komt het pand middels scheiding en deling op 11 augustus 1972 in bezit van zijn dochter Jeanne Wilhelmina van Amerongen, die gehuwd is met Thijs Roelof Woudsma, wonend te Odijk.

Mevrouw Woudsma verhuurt het pakhuis, maar na het gereedkomen van de geresatureerde Jacobikerkerk in 1977, groeide de gedachte om meer aandacht te besteden aan de omgeving van deze kerk, temeer waar inmiddels in Wijk C een kaalslag had plaatsgevonden, die de wijkbewoners min of meer tot actie dwong.

Via Bouwbedrijf Middelkoop had mevrouw Woudsma plannen ontwikkeld tot restauratie van het pand en daarvoor ook een subsidietoezegging gekregen, doch de totale kosten werden voor haar te hoog, zodat besloten werd tot verkoop aan het Utrechts Monumenten Fonds.

1979 – Mw. J.W. Woudsma van Amerongen verkoopt op 31 augustus het pand Jacobskerksteeg nr. 5, bestaande uit een pakhuis met ondergrond, aan het UMF voor een bedrag van f.16.000,-, met overdracht van de restauratieplannen en subsidietoezeggingen daarvoor.

Bovenstaande foto's geven de toestand van de steeg weer vlak voor de verbouwing, rond 1975. Links de steeg gezien vanaf het Jacobskerkhof en rechts vanaf de Waterstraat.

Er is in 50 jaar veel veranderd. Men zal veel moeite moeten doen om nu, anno 2017, in Utrecht nog een steeg te vinden die er zo armoedig uit ziet.

Hoewel over de vroegste periode van het huis weinig concreets valt te zeggen, staat voor de periode na 1800 wel vast, dat de eigenaren nadien niet zelf het pand hebben bewoond. Op grond van de Bevolkingsregisters over de jaren 1840 -1880 zijn we wel op de hoogte van de bewoners, respectievelijk huurders van het woonhuis:

In 1840 wordt het huisje bewoond door het huisgezin van de werkmans Willem Jan de Meij, RK, (geb. in 1811, 29 jaar oud) met zijn vrouw Elisabeth Ginkel (33 jaar), twee kinderen, Jacoba Maria (2 jaar) en Maria Dorothea (1/2 jaar) en de moeder van de vrouw, de weduwe Ginkel-de Graaf (76 jaar), turfhouster van beroep.

Gedurende de jaren 1850-1860 is de situatie als volgt: vader De Meij is dan winkelknecht van beroep en ondertussen gehuwd met Johanna van Lookeren (geb. in 1814) - zijn eerste vrouw is in 1849 overleden - en zeven kinderen, te weten Jacoba Maria (geb.1837/overl.1892), Maria Dorothea (geb.1839/overl.1919), Gijsbertus Leonardus (geb.1842/overl.1863), Elisabeth Maria (geb.1852/overl.1854), Wilhelmus Johannes (geb.1855/overl.1858), Theodorus Johannes Hendrikus (geb.1857/overl. 1945) en Johanna Catharina (geb.1859/overl.1886).

In de jaren 1860-1870 woont hier nog steeds het gezin van vader De Meij inmiddels kantoorbediende van beroep, met zijn vrouw Johanna en vijf kinderen, Jacoba Maria die als naaister werkzaam is, Gijsbertus Leonardus, in de leer bij een kleermaker, Theodorus Johannes Hendrikus, Johanna Catharina en Wilhelmus Johannes. Ook in de periode van 1870-1875 wordt het pandje nog bewoond door het echtpaar De Meij - van Lookeren en hun vijf kinderen.

Vanaf november 1875 is Willem Gouverneur (geb.1831/overl.1900) bewoner, RK, werkman en op latere leeftijd fabrieksbaas, met zijn echtgenote Cornelia Verwijmeren (geb.1836/overl.1919) in tweede echt. Uit zijn eerste huwelijk met Tetje Legemeer, de kinderen Gerardus (geb.1864), Janna (geb.1866), Neeltje Petronella (geb.1867), Willem (geb.1871) en de kinderen uit het huwelijk met Cornelia, Johanna Maria (geb.1878) en Maria (geb. 1881).

Na 1907 krijgt het huisje de bestemming 'pakhuis' en wordt het niet meer bewoond.

Op de foto hiernaast, ons tonende de deplorabele staat van de steeg in 1915, n.b. net 100 jaar geleden, zien we het dichtgetimmerde huisje met een vrouw in de deuropening. De indruk wordt gewekt dat ze daar woont, ondanks het feit dat het huisje officieel een pakhuis is.

Tegenover het huisje zien we 'een puist' aan de achterzijde van de kerk - ook niet bepaald in optimale staat - waarin zich in de RK-jaren van de kerk, de 'gerfkamer' zou hebben bevonden: oorspronkelijk een ruimte waarin misgewaden werden bewaard en de priester zich kon omkleden. De gerfkamer werd afgebroken, kort nadat deze foto was gemaakt.

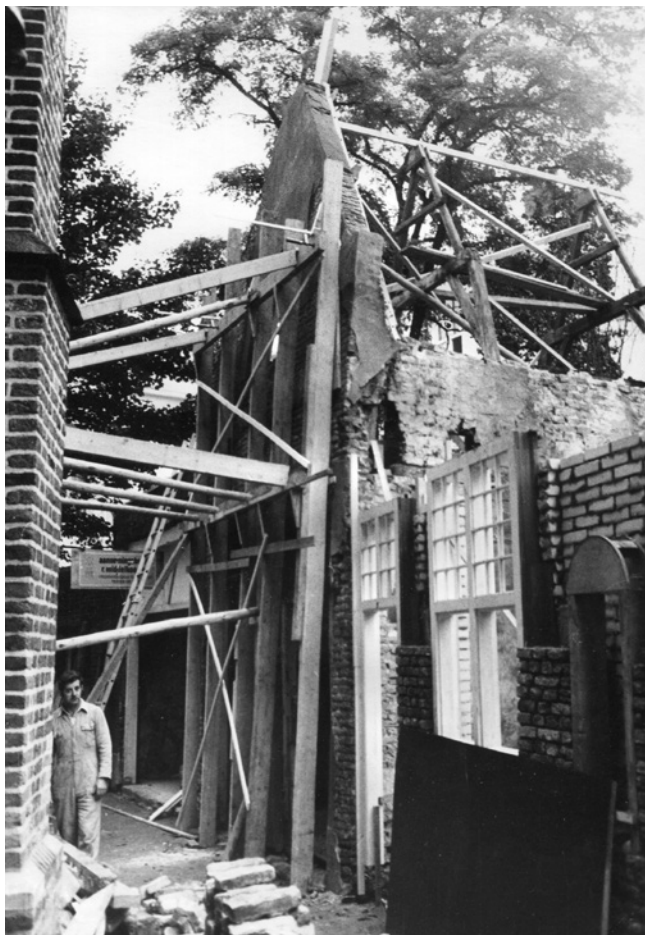
Verder kan ten aanzien van de bewoning nog worden opgemerkt dat er bronnen zijn die vermelden dat 'ons' huisje werd gebruikt als slagerij en dat een slager er met zijn gezin zou hebben gewoond. Bij ons nauwkeurige onderzoek is daar niets van gebleken. Wel bleek uit de archieven dat een aan de rechterzijde gelegen buurhuisje, toen nr. 3, in 1866 bestond uit een woning met slachterij; in dat jaar werd dat huisje uitgebreid met een bovenwoning. Op die plaats staat nu, fraai gerestaureerd, nr. 21. Het lijkt ons dat het gerucht over een slagerij in nr. 25 hiermee voldoende is ontkracht. Maar welke activiteiten er in het huisje hebben plaatsgevonden tijdens de 'pakhuis-periode', ca 1907 - 1970, zijn ons niets bekend.

Restauratie

Direct na de aankoop van het pand werd door Aannemersbedrijf Middelkoop, onder directie van Architectenbureau Meulenbelt, met de restauratie begonnen. In het Jaarverslag van het Utrechts Monumenten Fonds over 1979 wordt hierover het volgende vermeld:

‘De restauratie was broodnodig: er lag nauwelijks meer een pan op de kap. De verdiepingsbalklaag was zo door vocht aangetast, dat deze geheel moest worden vervangen: alleen de kapspanten konden met enige aanheling worden behouden. Bij het vervangen van de balklaag werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om deze 20 cm te laten zakken, waardoor de begane grond betere verhoudingen kreeg.

De voorgevel leverde een bijzonder probleem op. Deze helde zo sterk naar achteren, dat Bouwtoezicht om sloop vroeg. Dat zou echter totale nieuwbouw hebben betekend, waardoor dit zeventiende eeuwse huisje veel van zijn karakter zou hebben verloren. Daarom werd de topgevel in een houten “corset” ingepakt en vervolgens rechtop “gedraaid”. Het oorspronkelijke bolkozijntje in de topgevel moest echter wel worden vernieuwd. Een curieuze vondst vormden de aangetroffen resten van een stortkoker met een secreet op zolder. Dat in de noordwand moppen aanwezig waren wijst wellicht op oudere bebouwing op deze plaats.’

Op 9 februari 1980 kon de restauratie feestelijk worden beëindigd. De kosten voor de restauratie bedroegen f.148.000,-; subsidie f.108.000,-, volgens aanvankelijke ramingen, die later enigszins moesten worden bijgesteld.

Vanzelfsprekend werd het huisje voorzien van modern comfort, zoals een douche en keuken. Door de ligging in een smalle steeg is helaas sprake van minder dag- en zonlicht. Door het aanbrengen van enkele daglichten (in het dak) is getracht dit euvel te beperken. Het is nu een ‘juweeltje’ van een woning, zonder verkeerslawaaï, met zicht op het fraaie koor van de Jacobikerk, en met de mogelijkheid om via het bovenraam op de kansel te kijken en wellicht af en toe te kunnen genieten van orgelklanken van het 16de-eeuwse orgel, gebouwd door Gerrit Petersz.

Na het gereedkomen van de restauratie van dit pand, volgden ook de huizen aan de rechterzijde van nr. 25. Het aanvankelijke plan van Architectenburo Meulenbelt om ook de garage links van nr. 25 te herbouwen tot een woning, kon evenwel geen doorgang vinden. Dat is jammer, het had bijgedragen tot een completer beeld.

Toch kunnen we vaststellen dat de Jacobskerksteeg er in vele jaren niet zo fraai heeft uitgezien.

De Utrechtse dichter Ingmar Heytze maakte voor het pand Jakobskerksteeg 25 het volgende gedicht:

DAAR WAAR JE NIET BENT IS HET GELUK

Het geluk woont niet in stegen.
Het geluk leeft licht en ruim
in glas in lood en binnentuinen,

droge, warme kelders, zolders
met vides halverwege de hemel.
Het geluk denkt dat alles vanzelf

wel aan komt waaien en verzuimt
om te vermelden wat er dwarsligt –
boktor, houtrot, zwaartekracht.

Het geluk is zo druk met dansen
in achterlijke jurkjes dat het niet
eens ziet hoe de wereld wegzakt

in een wirwar van wanhoop, wrede
omstandigheden, onverzekerde
ongevallen. Het geluk zingt

met zijn vingers in zijn oren
van het wonder. Het geluk houdt
nog geen baksteen overeind.

Overgenomen uit 'van licht en steen', uitgegeven bij het zeventig jarig bestaan van het Utrechts Monumenten Fonds (2013)

Noten

- 1) - Gidsje Jacobikerkerk Utrecht, Gemeente Utrecht, 1977, p. 5
- 2) - Hulzen, Dr.A.van - Utrecht/de Oude Gracht I, Uitg.Bekking Amersfoort, 1991, p.38, alsook Maria de Bruijn - Geveltekens in Utrecht /Oudegracht 47 De Galisse, bron internet, februari 2016
- 3) - Hoeve, Jaap - in De Oud-Utrechter, 21 februari 2017
- 4) - Burman, K. - in Utrechtsche Jaarboeken van de Vijftiende eeuw, deel I, 1758, p.37
- 5) - Monde, N. van der - Beschrijving van de pleinen, straten, stegen etc. der Stad Utrecht, deel 2, 1845, p.. 273

Literatuur

- Brabbs, Derry - De wegen naar Santiago, Ten Have, 3e druk 2013
- Bruin, R.E. (red.e.a.) - Een paradijs van weelde, Matrijs, Utrecht, 2000
- Dolfin, M.J./Kylstra, E.M./Penders, J. - Utrecht/de huizen binnen de singels (De Monumenten van de Geschiedenis en Kunst) 2 delen, SDU, 1989
- Graafhuis, A en Kool, A - Wijk C en de Jacobikerkerk, Publiciteitscommissie Restauratie Binnenstadkerken Utrecht, 1977
- Hulzen, Dr. A. van - Utrechtse kerken en kerkgebouwen, B&K, Baarn, 1985
- Utrechts Documentatie Systeem / www.documentatie.org
- Wurf-Bodt, C.v.d.- Van lichte wiven tot gevallen vrouwen, Kwadraat, Utrecht, 1988

De Werkgroep Historisch Onderzoek komt bij haar onderzoek naar huizen en haar eigenaren/bewoners zaken tegen, die een kijkje geven op het dagelijks leven van de burgers in voorgaande eeuwen en die mogelijk interessant kunnen zijn voor de lezers van *SteenGoed*. Zo zal, afhankelijk van de beschikbare ruimte, onder meer aandacht worden geschonken aan het toenmalige geldverkeer binnen Utrecht. Ditmaal brengen we bepaalde penningen onder de aandacht.

Utrechtse wijnpenningen

Tegenwoordig wordt het 'breed uitgemeten' als bestuurders cadeautjes aannemen, of elkaar toekennen, hoe klein ook; zelfs voetbalkaartjes zijn uit den boze. Dit was in de 16de eeuw niet anders. Ten behoeve van de leden van de Raad werden penningen uitgereikt, waarmee bij een van de plaatselijke herbergen een kan wijn kon worden verkregen. Deze penningen konden echter ook aan tal van functionarissen worden uitgedeeld.

In het Raadsbesluit van de Stad Utrecht uit 1599 (Resolutie raad 15 Januari 1599) lezen we:

Geresolveert bij den raide,

dat men laten slaen sal sekere cleyn penninckgens voor mijn heeren van de magestraet, waermede zy voortaen soeveel wijns halen sullen tot alsulcken tapper alst hun goeddunckt ende als hun van de ordinaris wijndagen toecoemende sijn.

Ende elcke penning sall betekenen een kan wijns van thien stuvers;

ende alle de wijntappers, die sulcke penningen hebben die zullen d'selve mogen geven in betaling van de stads-exchysen ende imposten.

De geslagen (zilveren) penningen droegen op de voorzijde, binnen een parelrand, een druiventros, met het randschrift: 'HONORARIUM VINUM', het jaartal 1599, met tussen de cijfers het muntteken van Utrecht. Op de keerzijde van de penningen het stadswapen van Utrecht, gehouden door twee leeuwen, die het met een lauwerkrans kronen. Het randschrift van de voorzijde werd aan de keerzijde voortgezet met 'CIVITATIS TRAIECTENSIS' (Erewijn van de stad Utrecht).

Deze penningen kwamen niet alleen aan de leden van de Raad ten goede, maar ook 'de schoudt, borgermeysteren, cameraers, schepenen, hoochste officiers ende dienes deser stadt; oock den burgerhopluyden, weerdeyns, staelmeysters, etc.'

Blijkens de rekeningen werden de wijnpenningen onder meer uitgegeven op bijzondere dagen, zoals: 'Elf duysent Maechden dach, Ste. Martens avondt, Pontiaensavondt, Ste. Agnieten-avondt, Lichtmisse, Paesschen, Pynxteren, Magdalenen.'

Kennelijk waren zoveel penningen in omloop, dat op 9 November 1612 besloten werd nog eens 'te doen slaen tweeduysent wijnpenninxkens voor den raedt, soo d'oude nyer veel ter handen komen, om de heeren jegens d'aenstaende gracie ende stacie dagelijcx te dienen, ende dat de stat hierinne geen schade en lyde.'

Deze wijnpenningen werden als gangbaar geld aangemerkt, zoals valt te lezen in een publicatie uit 1673.

Ook ten behoeve van de burgercompagnieën werden door de stad in 1619 en 1661 zogenaamde Schutterswijnpenningen uitgegeven.

De uitdeling van wijnpenningen werd in 1675 geheel afgeschaft bij een resolutie van de Vroedschap van 15 Februari 1675.

De voorzijde van de munten geslagen in 1599

De keerzijde van de munten geslagen in 1599

De voorzijde van de munten geslagen in 1612

**De Werkgroep Historisch Onderzoek
van het UMF**

**zoekt naar de bouwhistorie van monumenten
en naar de mensen
die opdracht gaven tot de bouw,
leefden in die huizen,
ze kochten en verkochten
en samen Utrecht vorm gaven.**

De werkgroep zoekt versterking van haar team.

**Naar mensen
die mee willen zoeken.
Waarvan ervaring
kan worden overgedragen.**

Zoekt u een uitdagende bezigheid?

Zoek contact met

Ben van Spanje:

bvanspanje@versatel.nl

